

بازی های سنتی

روزآمد شده

فرشته قبادی

سرسامه	قبادی، فرشته، ۱۳۹۱-
عنوان و نام پدیدآور	بازی های سنتی روزآمد شده/ مؤلف فرشته قبادی؛
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۲۰۰ ص.؛ مصور (رنگی).
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۰۸-۰۵۰۹-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۹۸.
موضوع	بازی های کودکان ایرانی
موضوع	فرهنگ عامه - ایران
شناسه افزوده	سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه).
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ ب ۲ ب ۲ ق ۷۸ / ۱۲۰۴ GV
رده بندی دیویی	۳۹۴ / ۳۰۹۰۵۰۰
شماره کتابشناسی ملی	۲۹۵۱۶۷۹

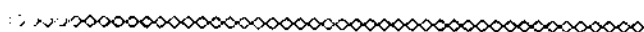

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش
بازی های سنتی روزآمد شده

مؤلف: فرشته قبادی
تصویرگر: سالار حسین پور
طراح گرافیک: مریم علی دوست - فرشید پیمان پور
چاپ اول: ۱۳۹۱
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
لیتوگرافی، چاپ و صحافی از: چاپ نجسته
قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
حق چاپ محفوظ است
شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۸-۰۵۰۹-۱
ISBN 978-964-08-0509-1

نشانی: تهران: خیابان سبهد قرنی، پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت طلب، شماره ۸
تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴۰۹ دورنویس (فاکس): ۸۸۹۰۳۸۰۹

۸.....	به جای سخن ناشر.....
۹.....	به جای مقدمه.....
۱۰.....	پیشگفتار.....
۱۷.....	فصل اول: کودک و اسباب بازی.....
۲۰.....	تعاریف و چند دیدگاه.....
۲۳.....	مخاطب کیست؟.....
۲۴.....	شیوه کار.....
۲۵.....	نقش و وظیفه بزرگ ترها در بازی کودکان.....
۲۷.....	فصل دوم: بازی سنتی و مراحل آن.....
۳۱.....	تعیین استاد.....
۳۲.....	یارگیری (یارکشی).....
۳۸.....	تعیین نوبت بازی.....
۴۵.....	جایزه و جریمه.....
۴۷.....	فصل سوم: نمونه بازی های سنتی روزآمد شده و اهداف آنها.....
۱۲۵.....	فصل چهارم: پیشنهاد چند نمونه بازی سنتی برای روزآمد شدن.....
۲۰۰.....	منابع.....

«بازی، زندگی کودک است»، اما گسترش ارتباط جمعی از یکسو و کوچک شدن خانه‌ها و خانواده‌ها از سوی دیگر، نمی‌گذارند لذت بازی‌های دیروز به کام بچه‌های امروز هم بنشیند. بازی‌ها روز به روز عوض می‌شوند تا آنجا که متخصصان بازی، نگرانی بسیاری از بازی‌های امروز دارند و وابستگی‌شان به بازی‌های همراه با حرکت دوران کودکی خودشان، آنها را به چالش با بازی‌های بی‌حرکت و تک‌نفره امروز کشانده است.

دیگر نه از حوض کاشی خبری هست، نه از خانه‌های پر اتاق قدیمی و نه از حیاط‌های پر وسعتی که ساعت‌ها به بچه‌ها امکان بازی گروهی می‌دادند. اگر بخواهیم هم به کمبود امکانات و شیوه زندگی امروزی تن بدهیم و هم بچه‌های امروز را در شادی‌های دیروزمان شریک کنیم، چاره‌ای جز تجدید نظر در شکل بازی‌های دیروز و روزآمد کردن آنها نداریم.

در این سخن کوتاه بر آن نیستم که به مزایای بازی‌های دیروز و یا معایب یا محاسن بازی‌های امروز بچه‌ها پردازم، اما این نوبت را به دلستان به بازی‌های شاد روزگار گذشته می‌دهم که کتاب «بازی‌های سنتی روزآمد شده» به دادشان می‌رسد و فرصتی فراهم می‌آورد که تحرک و جنبش را به بازی‌های بچه‌های امروز هم وارد کنند. این کاری است که خانم فرشته قبادی سعی در انجام آن داشته و گشودن پنجره‌ای است به روی کسانی که هوای پاک دیروز را به آسمان پر دود روزگارمان ترجیح می‌دهند.

محمدرضا رحماندوست

ویژگی قابل توجه کتاب حاضر، روزآمد کردن بازی‌های بومی و محلی است که می‌تواند برای مربیان، معلمان، والدین و روان‌شناسان، منبعی ارزشمند برای تمرین قابلیت‌های حسی و حرکتی مخاطبان قرار گیرد و دانش‌آموزان را نسبت به محیط زندگی و فعالیت‌های روزمره اقوام ایرانی و روش‌های تمرینی و ارتباطی آنها علاقه‌مند و روحیه ملی را در آنها تقویت کند.

ضمناً بازی‌های جاذب این کتاب برای نهادهای فرهنگی و برگزارکنندگان همایش‌ها و جشنواره‌های بومی کشور می‌تواند، الگوهای نمایشی و تمرینات گروهی برای فعالیت‌های جمعی ارائه نماید. مرکز مطالعات هنر درمانی دانشگاه شهید بهشتی در نظر دارد از بازی‌های این کتاب در کاربردهای هنری، برای درمان گروهی مراجعان متناسب با مسائل و نیازهای آنها استفاده کند.

نویسنده و پژوهشگر محترم این کتاب با جمع‌آوری و طبقه‌بندی تمامی بازی‌های نواحی کشور و روزآمد کردن آنها برای سنین و نیازهای مختلف، مجموعه جامع را تدوین نموده‌اند.

دکتر علی زاده محمدی
مدیر مرکز مطالعات هنر درمانی
دانشگاه شهید بهشتی

بازی، عملی ساده و پیچیده است؛ ساده به این دلیل که آن را سرگرم شدن با چیزی^۱ تعریف کرده‌اند و پیچیده، از آن جهت که گاه بازی‌های به جا مانده از گذشته با روان‌شناسی ناخودآگاه، تمام جنبه‌های مختلف و پیچیده روانی، آموزشی، تربیتی و تفریحی بازی‌ها را متجلی می‌سازند. پس چرا به راحتی این بازی‌ها را فراموش می‌کنیم یا از انجام آنها در زمان حال، شانه خالی می‌کنیم؟

ابتدا بهتر است نگاهمان را به بازی تغییر دهیم و سعی کنیم آن عادت متداول در برخورد با چیزهای قدیمی و سنتی را کنار بگذاریم؛ نگاهی که می‌گوید هر چیز قدیمی را باید در موزه نگه داشت یا به دست فراموشی سپرد. نباید با گذشت زمان بازی‌هایمان را فراموش کنیم یا به نیت در کتاب‌ها و نگهداری‌شان در کتابخانه‌ها اکتفا کنیم یا حتی به دلایلی سعی در نابودی‌شان داشته باشیم. برای ایجاد این تغییر، ابتدا از خودم شروع می‌کنم؛ میل دارم شما هم بدانید چه کسانی در این تغییر نگاه^۲ و سپس نگرارش این کتاب مرا یاری داده‌اند:

همه کودکانی که با آنها سروکار داشته‌ام، در زمان اجرای بازی‌ها، با افزودن یا حذف مرحله‌ای از بازی، به طور غیرمستقیم نشان می‌دادند که باید در بعضی بازی‌ها به تناسب زمان و مکان، تغییراتی ایجاد کرد. همین‌طور مادرانی که گاه اشاره می‌کردند سادگی بعضی از بازی‌ها و فقدان عناصر مهم در آنها، از ماندگاری‌شان می‌کاهد. در این زمینه می‌توان مثال‌های متعددی آورد، اما می‌دانم همه آنها در حوصله این مقدمه نمی‌گنجد، پس تنها به ذکر چند نمونه اکتفا می‌کنم.

۱. لغتنامه دهخدا، ذیل مدخل «بازی».

۲. نک به ذیل «مخاطب کیست؟»، فصل اول، ص ۲۳، به تفصیل توضیح داده شده است.

بازی «آفتاب، مهتاب چند رنگه؟»^۱

این بازی، برای کودکان زیر پنج سال قابل اجرا نبود، چون آنها نمی‌توانستند یارشان را پشت خود قرار دهند و خم شوند؛ زیرا تعادلشان به هم می‌خورد. پس با کمی تغییر در شیوه اجرا و شعر، این بازی هم برای این گروه سنی قابل اجرا شد.

بازی «اتل مثل توتوله»^۲

این بازی نیز مخاطبان خاص خود (گروه سنی زیر ۶ سال) را داشت، اما با ایجاد تغییراتی در شیوه اجرا و شعر، برای مخاطبان بزرگ‌تر نیز قابل اجرا شد.

بازی «دختره اینجا نشسته»^۳

هنگام اجرا در پارک نوبت به پسری افتاد که باید وسط دایره می‌نشست تا بازی ادامه پیدا کند. اما او به هیچ وجه حاضر نبود این کار را انجام دهد و مرتب می‌گفت: «من که دختر نیستم.» او به نکته‌ای اشاره می‌کرد که فکر مرا هم مشغول کرده بود: چرا باید در بازی جنسیت مطرح شود؟ تصمیم گرفتم روی این بازی کار کنم و آن را مناسب «پسران و دختران» طراحی کنم. پس با کمی تغییر در شیوه اجرا و شعر، آن را برای پسران و دختران قابل اجرا کردم و حتی نامش را به این ترتیب تغییر دادم: «بچه اینجا نشسته ...»

بازی «گوشه بازی»^۴

این بازی گرچه اهدافی عالی داشت، اما هیجان و خلاقیت چندانی در کودک برنمی‌انگیخت، با کمی تغییر و ایجاد «گوشه‌های مصنوعی» به یک بازی پرتحرک، هیجان‌انگیز و خلاق مناسب کودکان امروز تبدیل شد.

۱. نک: ص ۴۸.

۲. نک: ص ۵۴.

۳. نک: ص ۸۳.

۴. نک: ص ۱۰۸.

بازی «خانه بازی»^۱

این بازی در زمان خود فوق العاده بوده است، ولی برای مخاطبان امروزی کمی ساده به نظر می‌رسد؛ پس با کمی تغییر و استفاده از چهار عمل اصلی $(+ - \times \div)$ آن را جذاب‌تر و حرفه‌ای‌تر کردم. این تغییرات بازخورد خوبی داشتند.

بازی «خروسی جنگی»^۲

هنگام اجرای این بازی، برخی از بازیکنان با خشونت بی‌ش از حد، رقیب خود را از میدان بیرون می‌کردند. به همین دلیل، در پایان بازی با اعتراض کودکان و والدین‌شان مواجه می‌شدم، بنابراین سعی می‌کردم توجه آنها را به اهداف ارزنده این بازی جلب کنم، حتی گاه از کلمه «جنگی» که در نام این بازی آمده بود دفاع می‌کردم و می‌گفتم: «این کلمه در زمان گذشته، معنای امروزی را نداشته و به معنای دفاع کردن بوده، نه جنگی بودن...»، اما در آخر خود نیز به این نتیجه رسیدم که بهتر است ابتدا نام و سپس شیوه اجرای آن را تغییر دهم و شعری مناسب نیز به آن اضافه کنم تا کمی از خشونتش کاسته شود.

پیش از مکتوب کردن ابتدا باید نام مناسب برای این تغییر و تحول انتخاب می‌شد. با مشورت گروه کمیته بازی‌های سنتی شورای کتاب کودک^۳ عبارت «روزآمد شده» (متناسب سازی کردن بازی‌ها برای نسل امروز و متناسب با امکانات زمان و مکان) انتخاب شد. سپس باید تاریخچه تولد بازی‌هایی را که تصمیم داشتم روزآمدشان کنم، به دست می‌آوردم. پس از مطالعات بسیار، به این نتیجه رسیدم که پشت هر بازی، انگیزه و هدفی وجود دارد؛ به عبارت دیگر هر بازی با مرحله‌ای از زندگی انسان یا گذر از مرحله‌ای به مرحله دیگر متناسب است، بازی «گرگم و گله می‌برم» به زمانی باز می‌گردد که آدمی از راه دانداری گذران زندگی می‌کرده و بازی «عمو زنجیرباف» مربوط به زمان صنعتی شدن زندگی انسان است.

۱. نک: ص ۷۴.

۲. نک: ص ۸۰.

۳. شورای کتاب کودک در سال ۱۳۴۱ به عنوان یک انجمن مستقل، غیرانتفاعی، فرهنگی و پژوهشی تأسیس شده و چندین کمیته دارد، از جمله کمیته‌های: بازی‌های سنتی، تألیف فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، ترویج خواندن و ...

اجازه دهید کمی جلوتر بیایم، بعضی از بازی‌ها مخصوص یک منطقه یا یک قوم هستند و اسباب این بازی‌ها معمولاً از ساده‌ترین و در دسترس‌ترین اشیاء مانند سنگ، چوب، استخوان، آب، خاک، شن، ماسه و حاصل کشت هستند و با اوضاع طبیعی آن محل نیز ارتباط دارند؛ مثلاً، در سیاهکل گیلان ساقهٔ برنج ابزار بازی «مه توس کوته»^۱ و در خوزستان هستهٔ خرما و کنار ابزار بازی «گاو، گوساله، فینگل و پنیر»^۲ است و در بازی «گردو یا فندق بازی» که یک بازی محلی مازندرانی است آن هم بیشتر هنگام برداشت از گردو یا فندق استفاده می‌شود و جالب است بدانید بازیکنان سعی می‌کردند برای شرکت در این بازی که نوعی مسابقه نیز به شمار می‌رفته، از گردو یا فندق‌های پوک^۳ استفاده کنند؛ آنها از این کار سه هدف داشتند:

اول: گردو یا فندق توخالی سبک‌تر است، پس سریع‌تر حرکت می‌کند و پرشتاب‌تر به گردوهای دیگر برخورد می‌کند.
دوم: در صورتی که بازی را ببازند، چندان ضرر نمی‌کنند.
سوم: در صورت برنده شدن، می‌توانند گردو یا فندق‌هایی را که به دست آورده‌اند، بفروشند و از این راه به خانوادهٔ خود کمک مالی کنند.

نیز می‌توان به بازی «هرکسی کار خودش، بار خودش، آتیش به انبار خودش»^۴ اشاره کرد. در این بازی، بعد از آنکه بازیکنان شغلی برای خود انتخاب کردند، باید حالتی از آن را با مهارت نشان دهند، پس باید دوباره آن اطلاعاتی داشته باشند؛ علاوه بر این، تمرکز کافی برای پیروزی در این بازی ضروری است.

ده‌ها نمونهٔ دیگر از این بازی‌ها وجود دارد که اهداف و انگیزه‌های مشخصی دارند. البته در کنار این اهداف، بازیکنان لذت هم می‌برند، سرگرم می‌شوند و لحظاتی به یاد ماندنی برای خود می‌آفرینند و این مهم‌ترین و اساسی‌ترین هدف بازی‌های سنتی است.

۱. نک: فصل چهارم، ص ۱۹۷.

۲. نک: بازی‌های کهن در ایران، علی بلوکباشی.

۳. پوچ، توخالی.

۴. هر دو روایت سنتی و روزآمد شدهٔ این بازی در فصل سوم ص ۱۱۹ و ۱۲۰ آورده شده است.

اینک کتابی که پیش روی شماست، حاصل این تغییر نگاه، پژوهش و تجربه عملی در حوزه بازی‌های سنتی است. به امید آنکه شروعی تازه برای شکوفایی ایده‌های نوین شما خواننده گرامی باشد.

کتاب از یک بخش و چهار فصل تشکیل شده است:
عنوان بخش: کودک و بازی، مراحل چگونگی انجام یک بازی

فصل اول: به شماخت اجمالی کودک و اسباب بازی او از بدو تولد اختصاص دارد؛ زیرا با شناخت او بهتر می‌توان رشد بازی‌های او را نیز شناخت.

فصل دوم: تعریف بازی سنتی که مراحل آن را نیز دربر می‌گیرد.

فصل سوم: ارائه ۲۴ نمونه از بازی‌های روزآمد شده؛ به این ترتیب که ابتدا شیوه سنتی و سپس شیوه روزآمده شده بازی‌ها معرفی شده و در انتها هدف از اجرای آنها آورده شده و آنها را با عبارت «و...» پایان داده‌ایم تا اهدافی را که نگارنده فراموش کرده، شما اضافه کنید یا شیوه‌ای دیگر برای روزآمد کردن آن بازی‌ها ارائه دهید.

فصل چهارم: ۲۴ نمونه از بازی‌های سنتی پیشنهاد شده برای روزآمد شدن توسط شما.

در پایان از همه آنهایی که در نوشتن این کتاب همیانه مرا یاری نمودند و امکان اجرای عملی مرحله به مرحله این بازی‌ها را فراهم آوردند، سپاسگزاری می‌کنم، به‌ویژه از استاد بزرگوارم، خانم ثریا قزل‌ایاغ - مؤسس کمیته بازی‌های سنتی شورای کتاب کودک - که با گشاده رویی و دقتی وصف‌ناپذیر، نوشته‌های اولیه را بررسی کردند و هر کجا کاستی‌ای بود، یادآور شدند و تا پایان کار، پشتیبان این شاگرد خود بودند و از جناب آقای محمدحسن خوشنویس که امکان تهیه برخی از منابع این کتاب را فراهم نموده‌اند، همچنین از آقای دکتر علی زاده محمدی که با نگاه علمی و

۱. ترتیب طبقه‌بندی مراحل یارگیری (یارکشی) نوبت بازی و اسامی بازی‌های سنتی و مراحل آنها الفبایی است.

راهنمایی‌های بجای خود، این مجموعه را مناسب بهره‌گیری مخاطبان گوناگون قراردادند، سپاسگزارم.

از تک تک اعضای کمیته بازی‌های سنتی، آنها که از ابتدا با ما بودند، آنها که در نیمه راه تنهایمان گذاشتند و به آسمان‌ها رفتند و آنها که به تازگی به ما پیوسته‌اند. از آنها که در به پایان رساندن این کار همراه بوده‌اند: خانم دکتر پریسا پهلوان، مدیر مهد کودک «ویستا» که با سخاوت بی‌دریغ خود راه را برای حضور من در کنار گل‌های «ویستا» و مادرانشان و انجام عملی این بازی‌ها در گروه‌های سنی دو تا شش ساله هموار کردند. مدیر مهد «سپهر ایران»، آقای محمدی، مدیر مهد «دوقلوها»، خانم ترکیان و مریان مهد کودک‌های منطقه ۱۴ که همزمان با آموزش ایشان، خود نیز تجارب جدیدی به دست آورده‌ام. همچنین از مدیر دبستان پسرانه «سعادت»، سرکار خانم تیزمهر، مدیر کتابخانه «مادر گیل»، سرکار خانم عسگری، مسئول محترم «خانه کتابدار»، خانم ملیحه پیشدادی و همه کودکان و بزرگسالانی که برای بازدید از نقاط مختلف تهران به این مکان ریاضی آمدند، سپاسگزارم.

حضور در کنار «بچه‌های کار» پارک شهر هم برای روزآمد کردن بازی‌ها بر تجربه‌هایم افزود. از دوست و همراه بسیار نازنینم خانم فرحناز نژادی (کارشناس ارشد روان‌شناسی) و همه عزیزانی که نامشان را برده‌ام، اما یادشان همیشه با من است و از خانواده‌ام که صبورانه مرا همراهی کردند و همواره شوقم بودند، سپاسگزارم. و در پایان از تلاش‌های کارشناسان محترم مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه) که با چاپ این کتاب، نخستین گام را برای رنده نگهداشتن بازی‌های سنتی این مرز و بوم برداشتند، قدردانی می‌نمایم.

امیدوارم این اولین قدم، راه را برای برداشتن گام‌های محکم‌تر هموار کند.